

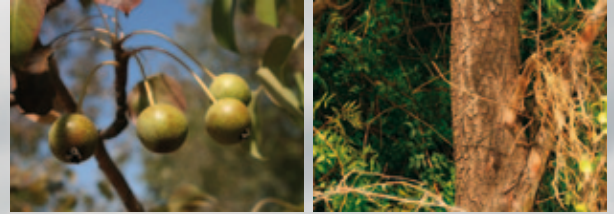
Gurnut

(Serik Armudu)

"Zingit" olarak da bilinen gurnut, Uluslararası Doğa Koruma Birliği'nin (IUCN) koruma kriterlerine göre "tehlikede (EN)" kategorisindedir.

Türkiye doğası, bitki türleri için çok çeşitli yaşam ortamlarının ve iklimsel özelliklerin bulunduğu özel bir coğrafik bölge. Burada 3 bini endemik olmak üzere 10 binden fazla bitki türü yaşıyor. Endemik bitkilerin çoğu tek yıllık otsu bitkilerdir. Ancak çok yıllık odunsu (ağaç) endemik bitki türleri de var. Bunlardan biri gurnut (Serik armudu) olarak bilinen *Pyrus serikensis*.

Dünyada sadece Antalya'da (Serik, Manavgat, Aksu) yaşayan gurnut, ağaç ya da çalı biçiminde olan ve 10 metreye kadar boylanabilen bir bitki. Gövde çapı 60 cm kadar olabilen gurnutun yaprakları derimsi ve tüysüzdür. Genellikle frigana (çalı formundaki bitkiler), tarla kenarları, tarla içleri ve yol kenarlarında bulunurlar. Deniz seviyesinden 10 - 150 m yükseklikteki düzlüklerde ve hafif eğimli alanlarda tek tek bireyler halinde yaşarlar.

Gurnutun bilimsel geçmişine baktığımızda ilk olarak 1959'da İsraili baba-oğul botanikçiler M. ve D. Zohary tarafından toplanmış. Sonra, 1972'de, Polonyalı botanikçi K. Browicz *Türkiye Florası* adlı kitabı kaleme alırken bu örnekleri bilim dünyası için yeni bir ağaç alt türü olarak tanımlamış. 1994'teyse Türk bilim adamları Adil Güner ve Hayri Duman, gurnutun alt tür değil, tür, üstelik endemik bir tür olduğunu bilim dünyasına duyurarak bilimsel adını *Pyrus serikensis* olarak belirlemiştir.

Gurnutla ilgili bilimsel araştırmalar günümüzde de devam ediyor. Buna son örnek olarak yürütücülüğünü Prof. Dr. Latif Kurt'un (Ankara Üniversitesi) yaptığı,

Çevre Bakanlığı'na bağlı Özel Çevre Kurumu'nun desteklediği proje verilebilir. 2009'da Belek Özel Çevre Koruma Bölgesi'nde yapılan projede gurnut ağacıyla ilgili geniş bir envanter elde edilmiş. Projede gurnutun yayıldığı alanlar, ne zaman çiçek açtığı, meyve ve tohum verdiği gibi özellikleri, popülasyon büyüklüğü, birey sayısı ve her bireyin coğrafi koordinatları, her bireyin boyu, gövde çapı gibi bilgiler elde edilmiş. Yaklaşık 12 yerleşim yeri içinde, değişik çap ve boylarda 1097 tane gurnut ağacı belirlenmiş. Gurnutlardan en küçüğü 20 cm, en büyüğüse 10,80 m olarak bulunmuş. Ortalama boya 3,67 metre kadar çıkmış. 3-5 metre arasında bireylerin sayısı 780 tane olmuş. Çiçeklenme zamanı olarak Mart ayı, meyve verdiği zaman olarak Ağustos-Ekim ayları belirlenmiş. Çapları, 7-1,5 cm olan küre biçimli meyvelerin kırmızimsi kahverengi ve beyaz noktalı olduğu da saptanmış.

Bunlarla birlikte gurnutun öneminin yeterince bilinmediği ve insan kaynaklı anız yakma, kesme, yol açma ve tarım ilaçları kullanımından kaynaklanan tehlikelerle karşı karşıya olduğu da belirlenmiş.

Fotoğraf: Prof. Dr. Latif Kurt

Kaynaklar

Kurt L., "Belek Özel Çevre Koruma Bölgesi'nde yayılış gösteren *Pyrus serikensis* (Serik armudu) türünün biyolojik çeşitlilik yönünden korunması ve izlenmesi üzerine araştırmalar", T. C. Çevre ve Orman Bakanlığı Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı, 2009

Böğü

Eklembacaklı hayvanlar yeryüzünde yaşayan en büyük hayvan grubu. Yaşayan her üç organizmadan ikisi eklembacaklılar şubesine ait. Türkiye doğasında da eklembacaklılar tür sayısı bakımından en geniş grup. Tüm yaşam ortamlarında yaşayabilmeleri, değişen koşullara hızlı uyum sağlamaları, duyu organlarının çok gelişmiş olması, vücudu oluşturan dış iskeletin protein ve kitinden (çok sağlam bir madde) oluşması, dayanıklı dış iskeletin eklemlerle birbirine bağlanması, bu sayede kolay hareket edebilmesi gibi nedenler yaşam başarısının yüksek olmasının nedeni olarak sayılabilir.

Zehirsiz olan böğülerin ülkemizdeki ilk bilimsel kaydı 1905 yılında verilmiş.

Eklembacaklılar; böcekler, çıyanlar, binayaklılar, krustaseler (kabuklular) ve araknidler olarak sınıflara ayrılırlar. Böğüler, araknida (örümcekler, akrepler, akarlar, keneler) sınıfının üyesidirler. Dış görünüşlerinin örümceklere çok benzemesi nedeniyle genellikle örümceklerle karıştırılırlar. Örümceklere benzemelerine karşın onlardan vücutlarının kuyruk tarafındaki bölümünde bulunan bölmelerin (segment) oldukça belirgin olması, vücudun baş ve kuyruk kısımlarının geniş bir biçimde bağlanması, kıskaçlarının ucunun makas gibi olması ve zehirli olmaları gibi özellikleriyle ayrılırlar. Böğülere yaygın olarak deve örümcekleri, yalancı örümcekler, rüzgâr örümcekleri, rüzgâr akrepleri denir. Bunun yanında yerel olarak da böğü, karabüyü, sarıkız, sarı ömer gibi isimleri vardır.

Böğülerin boyları 1 ile 13 cm arasında değişiklik gösterir. Vücut üzerinde çok sayıda küçük kıl benzeri yapılar bulunur. 1. çift yürüme bacakları diğer bacaklardan daha zayıf yapılı olup dokunma ve yön bulmada görev alır. Etçilerdir ve başlıca besinlerini diğer eklembacaklılar oluşturur. Bunun yanında küçük kertenkele, yılan ve kemiricileri de avlayabilirler. Böğüler avlarını yedikten sonra, kıskaçlarını tükürük bezlerinden çıkardıkları salgıyla ıslatıp vücut üzerinde kalan tüm kalıntıları temizlerler. Bunun yanında bazı kuşlar, böcekle beslenen memeliler, sürüngenler ve bazı örümcekler tarafından da avlanırlar.

Böğüler genellikle sıcak ve kurak iklime sahip yerlerde, çöllerde, taş altlarında, toprak ve kum içinde yaşarlar. Aktifliklerini gece yaparlar. Gündüzleri kum ya da toprak içindeki yuvalarında dinlenirler. Çok hızlı koşabilirler. Saniyede 53 cm kadar hız yapabilirler. 1 metre yükseğe kadar da zıplayabilirler. Çok güçlü kıskaçları vardır. Bunlarla omurgalılardan et kopartabilirler. Kıskaçlarını birbirine sürterek ilginç bir ses çıkarırlar. Bu sesler diğer böcekler tarafından duyulmaz. Ayakları yapışıcı özellikte olup düz yerlere rahatlıkla tırmanabilirler.

Görünüşünün büyük bir örümcek gibi olması, kıskaçlı, kıllı vücut yapıları ve çok hızlı hareket etmeleri gibi nedenlerden dolayı halk arasında korkuya neden olmuştur. Buna ek olarak "et yiyen örümcek", "et yiyen canavar" gibi adlarla da basında yer almaları böğülerin zarar veren bir canlıymış gibi algılanmalarını daha da güçlendirmiştir. Oysa böğüler tahrik edilmedikleri sürece insanlara saldırmazlar. Herhangi bir ısırma sonucu da gerçekleşen yaralardaki iltihaplanmalar, zehirden değil kıskaçlarında olabilen bazı bakterilerden dolayıdır.

Fotoğraf: Prof. Dr. Bayram Göçmen

Kaynaklar
Varol İ., vd., Gaziantep Karabüyü Faunası.,
TÜBİTAK TBAG Proje No: 105T085., 2008.
[http://www.araknolojidernegi.org.tr/
viewpage.php?page_id=11](http://www.araknolojidernegi.org.tr/viewpage.php?page_id=11)

Dağarası Düzlükler Gölovalar

(Polyeler)

Anadolu'nun jeolojik geçmişine, 65 milyon yıl öncesine bakıldığında üzerinin Tethys deniziyle kaplı olduğu görülür. O zamanlardan günümüze kadar devam eden kırılma, kıvrılma, yükselme gibi çok sayıda jeolojik hareket ve buna bağlı jeolojik oluşum sonucu değişen Anadolu'da görülen en ilginç jeolojik oluşumlardan birisi de karstik alanlarda ve dağ aralarında bulunan geniş düzlüklerdir.

Toros dağlarında yüksek yapılı karstik kayaların olduğu yerlerde küçüklü büyüklü düzlükler vardır. Çevresi 50-100 metre yüksekliğinde olan sarp yamaçlarla çevrili bu geniş düzlükler büyük bir çanak olarak düşünülebilir. Genellikle uzunlukları genişliklerinden fazla olan bu dağarası düzlüklere jeolojik terim olarak polye deniyor. Bu düzlükler verimli alüvyon topraklarla örtülüdür. Bu nedenle tarıma oldukça elverişli olan bu yerlere ova, alan, düzlük, yayla gibi adlar da veriliyor. Polyeler bazen yazın kuruyan geçici göllerle kaplanıyorsa gölyeri ya da gölova da deniyor. Genişlikleri 1-2 km, uzunlukları 1-2 km'den 40-50 km'ye kadar değişir. Hem eriyen (karstlaşma) hem de erimeyen kayalar (normal aşınım) gölovaların oluşumunda etkilidirler.

Gölovaların ortasında göl, bataklık, sazlık, gibi yerler bulunabilir. Bunlarla birlikte bazı gölovalarda suların yeraltına girdiği ya da sızdığı yapılar da vardır. Yağışların çok olduğu zamanlarda suların yeraltına girememesi ya da uzun bir zaman içinde yavaş yavaş girmesi sonucu gölovalar suyla dolar. Gölovaların içinden geçen, dereler de olabilir. Bunlar gölovanın uç kısımlarında herhangi bir yerden suyutan ya da ponor denen deliklerden yeraltına

girer. Huni biçimli bu delikler sarnıç ya da derin kuyulara benzerler. Gölovalarla ilgili jeolojik araştırmalar gölovanın nerede olduğu, boyutları, jeolojik oluşum süreci ve bu süreçte rol alan etkenler (karstlaşma, doğal aşınmalar vb.), gibi olaylarla ilgili bilimsel verilere dayanır.

Tektonik hareketler ve iklim dalgalanmaları sonucu oluşan gölovalar, ülkemizde yaygın olarak Toroslar'da görülüyor. Elmalı, Kestel, Eynif, Çeltikçi Gölovaları gibi.

Fotoğraf: Turgut Tarhan

Kaynaklar
Kurt H., Eynif Polyesi (Antalya-Türkiye), *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 3, Cilt: 1, s. 93-122, İstanbul, 2001
Güldalı N., Akseki Polyesi, Torosların karstik bölgelerindeki dağarası ovalarının oluşumu ve gelişimi *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni*, 143-148., 1976